విడిచి గోల్కొండ వేఱొకయెడకు చనుట
భండనమునకో, కాకున్న స్వర్గమునకో.

ప్రాణములనొడ్డి, రక్తస్రవంతు లీది
ప్రభువు తానాషాహకొలువున పడసినాడ:
మొగలుసామ్రాజ్య రక్షణమునకు గాదు
శిక్షణమునకుగాని నా చేతికత్తి.

సుతునిపోలిక తానాషా చూచెనన్ను
చనవొసగి గౌరవముచేసి ధనముగూర్చి:
క్షుద్రుడను నేను విజయమ్ము గూర్పనైతి
మీదుకట్టగవలదె యీ మేని నయిన.

కత్తివిడిచి ఢిల్లీశుడు కానువిసరె
చాలు గోల్కొండ కీగొప్ప · శాశ్వతమ్మె
జీవనము ? సొంతపురిజేరి చిత్రకథల
తేజరిలుమయ్య వేగ నీరోజునేడు.

—శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

రాజభక్తుడగు అబ్దులురజాకు ఈ మాటలు విని ఔరంగజేబు చిన్నపోయెను.

అబ్దులురజాకు సాటిలేని రాజభక్తుఁడు. ఔరంగజేబు లక్షలకొలఁదిధనమును, గొప్పగొప్ప యుద్యోగముల నిచ్చెదనని చెప్పినను రజాకు వానికాశపడి తన రాజునకు ద్రోహముచేయలేదు. తోడిసేవకులెందఱో ఔరంగజేబువలన లంచములుతిని స్వామిద్రోహులైరి. కాని రజాకు చివరకుఁ దనయజమానిని నమ్మికొలిచెను. అతనికొఱకుఁ బ్రాణములకు తెగించి యుద్ధముచేసెను. తనశరీరము గాయములతోఁ దూట్లబానవలెనైనను ఆతఁడు చింతింపలేదు. తన కన్నుపోయినను ఆతఁడు దుఃఖింపలేదు. తనస్వామి కపకారముచేసిన ఢిల్లీ చక్రవర్తిసేవలోఁజేరుటకుఁ బ్రాణములుపోవు స్థితిలోగూడ నాతఁడొప్పుకొనలేదు. ఇట్టి యచంచలరాజభక్తుఁడందఱికి నన్నివేళలయందును పూజింపఁదగినవాడు.

విచ్ఛిన్నప్రణయము

౧

ఉదయం యెన్మిదిగంటలయింది.

పారిజాత వృక్షంక్రింద, రాతి తిన్నెపై పూలదండ గుచ్చుతోంది సుభద్ర. ప్రక్కన శూన్యదృక్కులతో చూస్తున్నాడు శ్రీనివాసం. యవ్వనప్రారంభాన్ని సూచించే నును మీసకట్టు ఆవిశాలమోముకి మరింత వన్నెదెచ్చింది.

అనన్య సామాన్యమైన ఆశయాల్ని అణచి, ప్రొక్కుతూవున్న హృదయారాటం తోటి, భారంగావున్నాడు శ్రీనివాసు. ఆవికసిత నేత్రాల్లో దైన్యం తాండవమాడుతోంది. ఆ లేత పెదిములపై, భారంగా యేవేవో కొన్నిమాటలు రాబోతున్నా, పైబడ్డంలే—తుదకి—.

'రేపు కాలేజీ తెరుస్తారు' అన్నాడు.

నీరవయై, నిస్తబ్ధయై, వంచినతల నెత్తింది సుభద్ర. చేతిలోనిదండ గట్టుపైబడింది. వాసు కళ్ళల్లోకి చూస్తూ—

'ఎప్పుడు ? రేపా ? - నాతో యింతక్రితం చెప్పలేదేఁ ?' అంది ఆదరిమొప్పే చూపులతోటి -

'ఇకనాకు చదువు జరగదు. రోజులు భారంగా వున్నాయి ! కాలేజీచదువు చాల ఖర్చుతోకూడినది. నేను దరిద్రుణ్ణి....

అతని నేత్రగోళాలు నీటిమయమై పోయాయి. ఇంతయిన మోము వంచుకొన్నాడు. ఒకటి రెండు కన్నీటిబిందులు రాతిపై బడి సుభద్ర హృదయాన్ని కలచేసాయి. తటాలున లేచి నిలుచుంది. ఆతొందరలో భుజముపై పైట ప్రక్కకుజారింది. శ్రీను యెదురుగావెళ్ళి, రెండుభుజాలు అదిమిపట్టి, కుడిచేత్తో తలయెత్తింది. ఆదీన స్వాముని

జూచి, నీరవమైంది. తనదుఃఖ మాపుకోలేక పోయింది

'ఏడుస్తావెందుకు? ఎందుకు కన్నీళ్ళొచ్చాయి.' అంటూ దీనంగాచూచింది.

'నేను దరిద్రుణ్ణి. 'నా' యున్నవారు లేరు ఏకాకిని'

'ఇపుడేల? ఆవిచారమిపుడెందుకు?—చెప్పవు?'

'పరీక్ష ప్యాసయితే ముందుచదువు?

....

'నాకుదిక్కెవ్వరు? సుభద్ర! నేను వెళ్లిపోతానన్నాడు.'

మెల్లిగా లేవపోయాడు. లేవలేకపోయాడు. తలెత్తిచూచాడు. సుభద్రవీక్షణాలలోవున్న ప్రేమ, ప్రణయంకూడా ఆస్థితికి కరిగినీరయిపోయి కాల్వకట్టేస్తున్నాయి. ఆమె రెండుచేతులు వాసుమూపుపై వున్నాయి. తల కొంచెంవొరిగింది.

౨

ఆంధ్ర దేశానికల్లా ఉత్తమ తరగతిలో ప్యాసయాడు శ్రీను స్కూలుఫైనలుక్లాసు. కాలేజీ తెరుస్తూవున్న హడావడి వొకమూల కాశీనుండి పండితమదన మోహన మాలవ్యా కాలేజీ చూడ్డానికివచ్చాడని తొందర ఒక మూల - చాలా హడావడిగావుంది కాలేజీ ఆవరణలో కృతార్థులైన విద్యార్థులు కేళింతాలు కొడుతున్నారు. పరీక్ష తప్పినవారు దిగాలుపడిపోతున్నారు. కాలేజీ ప్రిన్సిపాలు దొర తన కాలేజీకి మొదటితరగతి వచ్చిందని, గర్విస్తూ, తనయెదుటకూర్చుని మాలవ్యా పండితులతో యేమేమియో ప్రశంగిస్తూవున్నాడు. వారిరువురిదృక్కులు ప్రక్కనున్న శ్రీనివాసుమీదే వున్నాయి. పండితుల నేత్రాలలో ఆనందలక్ష్మి తాండవమాడుతోంది.

'శ్రీనివాస్! నాతో బనారసు వస్తావు? విశ్వవిద్యాలయంలో చదువుకుందిగాని' అన్నాడు పండితుడు ఆదరంగా.

'బాగుంది. ఇతను పేదవాడు మీవంటివారు సాయంచేస్తే విద్యాధికుడు అవుతాడు. వాసూ! నాకుచాలా ఆనందంగావుంది. వెళ్ళిరా!' అన్నాడు ప్రిన్సిపాలు.

శ్రీను హృదయంలో, ఆనందం క్షణాన్కి తెరమరుక్కిపోయినసూర్యుడులావుంది, మరు క్షణాన్కి విముక్తభానుడిలాగుంది. ఇంతలో సుభద్ర కన్నీళ్ళతో - అంతలో కాశీ - విశ్వవిద్యాలయం, అందలి విద్యార్థులు. భావ నేత్రాన్కి కనపట్టారు.

'ఏమివాసూ!' అన్నాడు పండితుడు.

'చిత్తం! వస్తానండి'.... ....

పెద్దలముఖాన్ని ఆనందం వెల్లివిరిసిపోతోంది. 'పన్నెండింటికి వెడదాము. ఇంటిదగ్గిర చెప్పి సిద్ధముగావుండు' అన్నాడు పండితజీ.

'ఇల్లువాకిలి, 'నా' అన్నవారు, పాపం, లేరండి' అని ప్రిన్సిపాలు ఆదరంగా, శ్రీనుని చూచాడు.

'పాపం!— — —సరే! నాతోవుండు. పన్నెండుగంటలబండికి వెడదాము—'... పండితులు అభయము. శ్రీను మంత్రముగ్ధుడులా వారితో వెళ్ళేడు.

౩

కాలచక్రంలో నాలుగుయేళ్లు తిరిగాయి. బి. యె. ప్యాసయాడు శ్రీనివాసు. యీ కాలంలో పండితులహృదయాన్ని బాగా ఆకర్షింపగలిగాడు. ఆంధ్ర విజయధ్వజం, ఆంధ్ర మనోశక్తి, ఆంధ్ర యశస్సు - వెదజల్లిపారేశాడు కాశీలో. బాలబాలికలలో శ్రీనంటే, అతిగౌరవం, భయం, భక్తి. శ్రీను యశోవిశేషాల్ని అఖండంగా పొగుడుతున్నాయి పత్రికారాజాలు-ఆంధ్ర పత్రికలు శ్రీను యశోగానంపాడుతున్నాయి. చిత్రము

లరీత్యా, శ్రీనుని, ఆంధ్రలో కాకిని పరిచయం చేస్తున్నాయి. ఆంధ్రమాత, నిజకుమారునికి స్వాగతమిచ్చుట కుఉర్రూతలూగుతోంది. శ్రీను బుద్ధిబలమునుగురించి, నడవడినిగురించి, మాలవ్యాపండితులు ఒక పెద్దవ్యాసం పత్రికలముఖాన్ని లోకానికి విసికిడి చేసారు.

౪

శ్రీనివాసు సాయంకాలం వెడతానని చెప్పి వెళ్ళడమే కాని తిరిగిరాలేదు. గోప్యమైన హృదయంతో కొంతకాలం వేచివుంది ఉద్రేకమయినచిత్తంతో మరికొంతకాలం చూచింది. శూన్యమైనభావంతో ఇక కొంతకాలం నిరీక్షించింది. నిస్పృహ, నిరాశ, మూర్తీభవించి, సుభద్రని కర్తవ్యవిముఖిని చేసాయి. సంవత్సరమయింది. శ్రీను రాలే. వేసంగిసెలవులకు వస్తాడని ఆశించింది. ఇక నెలున్నాయి యీలోగా, తండ్రి, యెదిగినపిల్ల అని చక్కని సంబంధం కుదిర్చాడు. వరుడు ఒక ధనికుని ఏకమాత్రపుత్రుడు-సుందరుడు నీతి, తెలివియున్నవాడు.

శ్రీనుకొరకు నిరీక్షించిన వేసంగిలో సుభద్రకు, శ్రీనుబదులు, వేరొక యువకుని చెట్టపట్టవలసివచ్చింది. హృదయవిచార మెరిగింపలేనిముగ్ధ-పవిత్రప్రేమప్రవాహమున కొట్టుకొనిపోవు అమాయిక - జననీజనకులకు విధేయురాలగు పవిత్రచరిత్ర-కుమారప్రసాదు నర్ధాంగి అయినది. మాతాపితల కానందమొనగూర్చినది.

ఆమెహృదయమున ప్రేమ నివురుగప్పిన నిప్పు.

ఆమె హృదయారాటము పొగలేనిమంట.

సంవత్సరము జరిగినది. సుభద్ర అత్తవారింట,—పతికి విధేయ, అత్తమామల కణకువ - ఇరుగుపొరుగులకు తలలోనినాల్క— రెండుసంవత్సరములు గడచినది. భగవంతుడు చూడలేకపోయినా దామిధునానురాగము. తనపని నిమిత్తము రుగ్ణత అనే వల పన్ని కుమారప్రసాదుని హరించుకొని పోయాడు.

గతభర్తృక, అడవిపువ్వును నవజీవితారంభములో, ప్రపంచకయాత్రా ప్రథమసోపానంలో, సౌఖ్యదినాల్లో—భగవంతుని వడిశిల దెబ్బకు మూర్ఛిల్లిపోయింది. ఆమె మనస్సులో తుపానుపట్టింది. ఆశానౌక వికలమైంది. సౌఖ్యసంపద, కాలసముద్ర గర్భగతమైనది. ఇంక ఆమోమున మార్దవము లేదు. ఆమాటల రసజీవము లేదు. ఆమూర్తిని ప్రాణములు దక్క హృదయము లేదు. సంవత్సరము గతించినది. కొంచెము దృష్టి మారినది. కొంతదుఃఖము దిగమ్రింగినది ఇల్లువిడచి బయట మొగమెరుగదు. ఆ దురదృష్టవ్యక్తి యింట కుమిలిపోవుచున్నది.

* * *

'అమ్మా!' అని పిలిచాడు రామచంద్రరావుగారు అప్పుడే రాజమండ్రీనుండి యింటికివచ్చి, కూతుర్ని.

'నాన్నగారూ!' అంటూ సుభద్ర గదిలోనుంచి, వచ్చి తండ్రికెదురుగా నిలుచుంది. తలవంచుకొని. తండ్రికళ్లు నీటిమయమైపోయాయి. నోట మాటరాలేదు. కరములు కంపించిపోయాయి. కొంతసేపటికి ఉపశమించుకొని.

'ఏంచేస్తున్నావు తల్లీ!' అని తలనిమురుచూ పలికాడు, గద్గదిక మొచ్చే మాటలతో. సుభద్ర మాట్లాడలేదు.

'అమ్మా! పుస్తకం కొన్నాను అర్ధరూపాయి యిచ్చి అంధరూ అపురూపంగా కొంటూవుంటే, అని పత్రికని సుభద్రచేతికిచ్చి, వికారంగా, తలూచి మెల్లిగా గదిలోకి చక్కా పొయ్యాడు.

సుభద్ర వంటింటి వసారాలో పీటకు జేర్ల

బడీ, కాగితాలు నలక్కుండా ఒక్కసారి తటాలున పుస్తకం తెరిచింది. కళ్ళుమూతలు పడ్డాయి. వేడినిట్టూర్పు గంభీరంగా వెలువడింది, మరల కన్నులు తెరచి పుస్తకం కేసి చూచింది.

అదొక ఛాయాచిత్రము. నిగ్గులు తేరిన జుట్టు. ముద్దులుమూటకట్టు నును మీసకట్టు. విశాలమైన మోము, వికసించిన నేత్రాలు. భావగంభీరమైన చూపు.

సుభద్రకన్నులు నీటిమయమైపోయాయి రెండుబొట్లు అప్రయత్నంగా ఆచిత్రంమీద పడ్డాయి. వెంటనే పైటకొంగుతో తుడిచింది. మరల చూచింది చిత్రాన్ని, మృదు మందహాసం చేస్తోంది. ఏమిటో పలుకుతూ వున్నట్లు స్మృతినర్ణానికి వినిపించింది.

'నేను దరిద్రుణ్ణి - ఏకాకిని'—అన్నట్లు - ఒళ్ళు నీరువిడచిపోయింది. 'చైతన్యము నశించినట్లయింది. అనుకొంది దృష్టి పుట పైభాగానికి పోయింది. 'ఆంధ్రాభ్యుదయము' అని వుంది. పుట దిగువభాగం చూసింది. 'శ్రీ శ్రీనివాస్' అని వుంది.

ఇక చూడ లేక పోయింది. పుస్తకంమూసి, తటాలున లేచిపోయి, సావిట్లో బల్లమీద పుస్తకంపారేసి, గదిలో కెళ్ళి మంచంమీద బోర్లాపడుకుంది.

ఇంతవరకు హృదయమున శ్రీనివాసు నివురుగప్పిన నిప్పు. ఇపుడు పీతధూళుడైన అగ్ని. భరింపలేక పోయింది. విలవిల యేడ్చేసింది. తలగడ తడిసిపోయింది. కళ్ళు యెరుపెక్కాయి, మోము కందిపోయింది. మూర్ఛిల్లి నిద్రపోయింది శూన్యభావంతో.

౫

ఆంధ్ర దేశ యశోలతని దేశదేశాలమ్మట ప్రసరింపచేసిన పూజ్యుని ఆంధ్ర దేశయాత్ర, ముందుగా ప్రకటింపబడింది, తేదీలతోసహా, అనేక స్థలాలనుండి ఆహ్వానాలు వెళ్ళాయి శ్రీనివాసుకి - ప్రతీచోటికి వెళ్లి వార్నందరిని ఆనందాబ్ధిని ముంచేశాడు శ్రీను.

ఆవేళ ది 5-6-1931 తేదీ కాలేజీలో శ్రీనువాసు మధ్యాహ్నం గం 3-30 లకు ఉపన్యాస మివ్వడానికి యేర్పాట్లు జరిగాయి. పురప్రముఖులతో హాలంతా కిటకిట లాడిపోయింది. సరిగా సమయానికి శ్రీనివాసు సభా వేదిక నలంకరించాడు. చెప్పేవిషయం- 'హిందూ దేశము - ఆర్థికవిషయము' ప్రేక్షకులు తన్మయత్వ మందారు. శ్రీను - చెబుతూంటే - దేశాన్ని గురించి బొటబొట కన్నీరు కార్చేశాడు. వాసు కళ్ళల్లో గభీరత మెరుస్తోంది. జ్ఞానజ్యోతి ప్రకాశిస్తోంది. నిగర్వం మూర్తీభవించింది ఉపన్యాసాంతాన్ని చేతులుజోడించి, తలవంచుకొని, నమస్కరిస్తూ, బల్లపై, ఒక్కకన్నీటిబొట్టు వదిలి, క్రిందికి దిగాడు.

ప్రక్కన గూర్చున్న ప్రిన్సిపాలు ఆనందావేశంచే శ్రీనుని కౌగలించుకొన్నాడు. వెంటనే తప్పునెక్కి ఆవేశపూరిత వచనాలతో ఏవేవో జెప్పేశాడు ఆగలేక. అక్కడ ఆనందం వెల్లివిరిసి పోయింది చిరకాల మిత్రులంతా కుశలప్రశ్నలడిగి, తమయిండ్లకు రమ్మని కోరారు శ్రీనివాసుని.

'అయ్యా! ఒక్కసారి జన్మగ్రామం చూసుకొని వస్తాను ఉదయాన్నే' అని చెప్పి అందరిదగ్గిర సెలవుతీసికొని బయలుదేరాడు. ప్రిన్సిపాలు కారుతీసికొని వెళ్లమన్నాడు కాని, చిరపరిచితమైన దారిని కాలినడకనే వెళ్ళాలని వద్దని దారితీసాడు. అక్కడికి మూడుమైళ్లుంది వెళ్లవలసిన గ్రామం.

౬

'కాకమ్మా! నాశ్రీను వస్తూంటే ఖణేలున గంతెయ్యి' అనే కోకిలానాదం వీధిని

వచ్చే శ్రీనివాసు చెవిని పడింది. ఒళ్లు నీరు విడచి, ఒకసారి బిగియపట్టిన చిత్తంతో ఆలోచించాడు. మనస్సులో యేదో ఉరగలు గ్రక్కుతోంది చక్కని స్వదేశీపంచె, స్వదేశీ పెద్దలాల్చి, పైనకండువా, వాని నిరాడంబర జీవితాన్ని ధ్రువపరుస్తున్నాయి. వీధిలో జనం 'యెవరా ?' అని తెల్లపోయి చూస్తున్నారు. కాని, ఒక్కరికి స్ఫురణకు రాలేదు. శ్రీను యెవ్వరినీచూడలేదు. పలుకరించలేదు. అతనిమనస్సెక్కడలేదు.

* * *

'అయ్యా! తమదేయూరండి?' అన్నాడు రామచంద్రరావుగారు శ్రీను అరుగుమెట్లు యెక్కుతూంటే—

'నేను శ్రీనునండి' అంటూ నిలబడి పోయాడు మధ్యమెట్టుమీద శ్రీను. కళ్లమ్మట ఆనందభాష్పాలు రాలుతున్నాయి.

'ఎవరు ? శ్రీనా ! నాతండ్రీ ! జ్ఞాపకమున్నానా ?' అంటూ రామచంద్రరావుగారు లేచి, గబగబ మెట్లుదిగి, శ్రీనివాసుని కౌగలించుకొన్నాడు. ఇరువురి కళ్లు నీటిమయమైపోయాయి. శ్రీను మెల్లిగా కౌగిలి వదల్చుకొని వంగి రామచంద్రరావుగారి పాదాలు కన్నులకద్దుకొన్నాడు.

'వద్దుబాబు ! వద్దు !' అంటూ లేవదీశాడు భుజాలుపట్టి.

సాయిట్లో దీపారాధన చెయ్యడానికి వచ్చింది సుభద్ర. వీధిలో యెవరో చుట్టమని తల్లివచ్చింది.

'ఎవరువారు ! ఏమండి ! ఎవరావచ్చింది' అని గృహిణి పతిని ప్రశ్నించింది.

'మన శ్రీనే! శ్రీను,-అంటూ రామచంద్రరావుగారు లోనికి తీసికెళ్లాడు శ్రీనివాసుని.

సుభద్ర తనకన్నుల్ని తనే నమ్ముకోలేకపోయింది. తనచెవుల్ని తనే నమ్ముకోలేకపోయింది. సాయిట్లో దివ్యజ్యోతినుంచి, చీకటిగదిలో మంచంమీద బోర్లాపడుకుంది.

'నాజీవితము అంధకారమయము. ఆ జ్యోతి యెదుట నాకు నిలుచుటకు తాహతు లేదు. యీజీవి, యిట, కుమిలి, కుమిలి చీకటిలో కరిగిపోవలసినదే'—అంటూ రోదనంచేస్తోంది.

లజ్జాబీజమైనా నాటని హృదయంతో, ప్రపంచక కష్టసుఖాలెరుగని బాల్యావస్థలో, యవ్వన ప్రేమాఫలితమెరుగని యమాయకత్వంతో, మునుపు, శ్రీనివాసుని రొమ్మున కత్తుకుంది. తనచేతిలో బొమ్మల్లె ఆడించింది తనకంట్లో పాపలా దాచేసుకుంది. ఆప్రేమాఫలిత మిదమిద్ధమని యెరుంగని యమాయికఅప్పుడు.

ఇపుడు—మరిగే మనస్సు - లోనిబాధల చూపేకన్నులు - యవ్వనవిలాసాన్ని బిగపట్టిన సౌందర్యం - తెరలు తెరలుగా వచ్చే ప్రణయ తరంగాలచే క్షుభితమైన మనస్సు—

'మాతాపితలకు భారమైన జీవిని, లోకానికి కొరగాని దిక్కుమాలినదానను. ఎందుకు నాకీయుదరపోషణ? ఎందుకు నాకీతనువుపై మమకారము.?'— అంటూ తటాలున లేచి నిలుచుంది. గుండె దడదడ కొట్టుకుంటూంది. కిటికీలోనుండి నీలాకాశం, అందుపై నక్షత్రాలు—శూన్యమైన చూపుతో చూసింది—మిణుకు మిణుకుమనే నక్షత్రాలు అక్షరాల్లా అనుతున్నాయి. కళ్లుచికిలించి చూచింది.—

'నే—ను—ద—రి—ద్రు—ణ్ణి—ఏ—కా— —'

ఇక తెలియలేదు - కళ్లు నీటిమయమయాయి. శరీరమువశమై పోయింది. నిలువునా మంచముపై బడింది.

—వాడ్రేవు చలపతిరావు.